

## De verzetsstrijder moet een vriendin hebben

Filosofische oorlogsroman van Elio Vittorini

BRON: NRC Handelsblad 19 mei 1995

>> Frans van Dooren

Nadat de geallieerden in juli 1943 op Sicilië waren geland, begon de *Resistenza* in Italië steeds zelfbewuster op te treden. Vooral in de noordelijke provincies ontplooiden de partizanen een grote activiteit, niet alleen in de heuvels en op het platteland, maar ook in de steden. Een van deze steden was Milaan, waar het gewapende verzet de Duitse en Italiaanse fascistische verliezen toebracht. Aan deze stadsguerrilla kwam pas een eind toen Mussolini in april 1945 op de Piazzale Loreto aan het dak van een tankstation werd opgehangen.

Deze historisch-politieke context vormt de achtergrond van de roman *Uomini e no* van Elio Vittorini, waarvan nu, na dertig jaar, onder de titel *Mens of niet* een nieuwe Nederlandse vertaling is verschenen. De auteur schreef de roman tijdens de laatste oorlogswinter, toen hij na zijn ontsnapping uit de gevangenis moest onderduiken. Ofschoon het idee voor het boek voortkwam uit zijn deelname aan het verzet, lag het niet in zijn bedoeling een autobiografisch verslag te schrijven: hij wilde de door hem opgedane ervaringen en indrukken niet rechtstreeks registreren, maar literair benutten en verwerken. Nadat de roman direct na afloop van de oorlog was verschenen, groeide Vittorini uit tot een van de gezaghebbendste intellectuelen van Italië: hij trad niet alleen op de voorgrond als lid van de communistische partij, maar was ook jarenlang hoofdredacteur van de krant *L'Unità*.

De protagonist van *Mens of niet* is een zekere N-2, leider van de Milanese verzetsgroep Naviglio. Hij voert het commando over een aantal partizanen die, evenals hijzelf, opereren onder een schuilnaam: Pico de student, Gracchus, Helleboot, Metastasio en anderen. Tot de groep behoren ook enkele vrouwen, die op gevaarlijke momenten hand- en spandiensten verlenen. In samenwerking met andere ondergrondse eenheden worden overal in de stad aanslagen, overvallen en sabotagedaden gepleegd, die ten doel hebben het



moreel van de fascistische miliciens en het Duitse bezettingsleger te breken.

Wanneer bij een van deze aanslagen vier Duitse soldaten en een Italiaanse rechter en diens chauffeur worden gedood, nemen de bezetters represaillemaatregelen. Deze maatregelen verhevigen zich nog wanneer N-2 en zijn mannen gewapend het gerechtsgebouw binnenstormen en onder de aldaar aanwezige fascistische een bloedbad aanrichten. Tientallen burgers worden opgepakt en gefusilleerd, waarna hun lichamen bij wijze van waarschuwing in het centrum van Milaan worden tentoongesteld. De genadeloze onderdrukking onder leiding van de gevreesde fascist Zwarte Hond en zijn Duitse pendant kapitein Clemm neemt steeds bloedigere vormen aan: *razzia's* en vuurpelotons, terreur en sadisme.

### Mislukte overval

Als N-2 bij een mislukte overval wordt herkend en zijn signalement in de krant komt, wil hij niet vluchten, maar wacht hij op zijn onderduikadres gelaten zijn einde af. Ofschoon hij begrijpt dat hij aldus zijn arrestatie niet kan ontlopen, hoopt hij dat hij de genoegdoening mag smaken bij die gelegenheid Zwarte Hond persoonlijk te kunnen doden. Maar hij hoopt ook dat Berta, een getrouwde vrouw met wie hij al tien jaar een verhouding heeft, hem op het laatst nog zal komen opzoeken.

Hoewel spanning het hoofdingrediënt is van *Mens of niet*, zijn het toch vooral de filosofische gedachten en

uitweidingen die het boek boven het niveau van de doorsnee verzetsroman uittillen. Deze cursief gedrukte mijmeringen, herinneringen, vragen en verzuchtingen kleuren de pagina's met hoop en wanhoop. 'De mens, zegt men. En dan denken we aan wie valt, aan wie verloren is, aan wie huilt en wie honger heeft, aan wie kou lijdt, aan wie ziek is en aan wie vervolgd wordt, aan wie vermoord wordt. We denken aan de krenking die hem wordt aangedaan en aan zijn waardigheid. En ook aan alles wat in hem gekrenkt wordt en wat hij in zich had juist om er gelukkig door te worden. Dat is de mens.' Het eeuwig dilemma van oorlog en vrede, goed en kwaad, mens en onmens wordt in deze beschouwende passages van alle kanten benaderd en doorgelicht. En het weerspiegelt zich ook in de titel van de roman, die in het Nederlandse *Mens of niet* overigens wat minder expliciet is dan in het Italiaanse *Uomini e no*.

Waarom zetten verzetsstrijders hun leven op het spel? Deze vraag dringt zich steeds weer opnieuw aan de personages op, vooral aan N-2. Waarom slapen ze met een revolver onder hun kussen? Waarom gooien ze bommen en granaten? Waarom doden ze andere mensen? Er is voor hen maar één antwoord mogelijk: 'De mensen moeten gelukkig kunnen zijn. Alles heeft alleen maar zin als de mensen er gelukkig door kunnen worden.' Maar geluk zonder liefde bestaat niet, ook niet in het verzet. Vandaar dat een van de vrouwen ergens opmerkt: 'Een man die vecht voor het geluk van de mensen moet alles kennen wat de mensen nodig hebben om gelukkig te zijn. Dus moet hij een vriendin hebben.' En zo blijkt ook voor N-2 de liefde, gepersonifieerd in Berta, uiteindelijk de kracht te zijn die hem drijft.

*Mens of niet* is niet alleen filosofisch, maar ook stilistisch een boek van klasse. Vittorini's proza, dat meer lyrisch dan realistisch is, wordt opvallend sterk gekarakteriseerd door de figuur van de herhaling. Op een vraag als: 'Kom je me opzoeken?', volgt steevast het antwoord: 'Ik kom je opzoeken.' Soms gaat de auteur bijna obsessief op een bepaald woord door. Zo is er een bladzijde waarop hij niet minder dan twintig keer achter elkaar het woord 'eenvoudig' gebruikt. Normaal gesproken geldt dit als een teken van armoede, maar in dit geval is het rijkdom. De repeterende stijl, die in de vertaling van Anthonie Kee prachtig bewaard is gebleven, voegt nog een extra dimensie toe aan dit belangrijke boek.